

Zaaknummers: 200.158.313-1 en 200.160.317-1

Pleidooi d.d. 6 oktober 2016, 9.30 uur

PLEITNOTA

Mrs. M.R. Gerritsen en S.A. van der Sluijs

Inzake:

1. mevrouw **Sabaheta Fejzić**
2. mevrouw **Kadira Gabeljić**
3. mevrouw **Ramiza Gurdić**
4. mevrouw **Mila Hasanović**
5. mevrouw **Kada Hotić**
6. mevrouw **Šuhreta Mujić**
7. mevrouw **Kada Nukić**
8. mevrouw **Zumra Šehomerović**
9. mevrouw **Munira Subašić**
10. mevrouw X
11. de stichting **Stichting Mothers of Srebrenica**

Appellanten en geïntimeerden

Advocaten: mrs. M.R. Gerritsen en S.A. van der Sluijs

Tegen:

1. de **Staat der Nederlanden** (ministerie van Defensie en ministerie van Buitenlandse Zaken)

Geïntimeerde en appellante

Advocaten: mrs. G.J.H. Houtzagers en K. Teuben

Edelgrootachtbaar college,

Inleiding

1. In deze zaak, waar zoveel feiten en rechtsvragen spelen, is het niet mogelijk om op alle aspecten bij pleidooi in te gaan. Om die reden willen wij ons in dit pleidooi concentreren op vijf onderdelen van het geschil, die spelen in de beide procedures in hoger beroep. Het betreft:
 - a. de instructies van de Staat over de eigen veiligheid van Dutchbat;
 - b. de proceshouding van de Staat;
 - c. de rechtsmacht op de compound;
 - d. de deportatie van de bevolking uit Srebrenica; en
 - e. de wetenschap van de naderende genocide.

2. Alvorens deze onderwerpen uit te werken, merk ik het volgende op. Sinds het vonnis van de rechtbank van 16 juli 2014 is de kwestie Srebrenica veelvuldig in het nieuws geweest. Onder andere is met enig aplomb aan de orde gesteld dat er tussen enkele landen geheime afspraken zouden zijn gemaakt om in juli 1995 geen luchtsteun te verlenen. Van de zijde van de Staat is dankbaar ingespeeld op dit nieuws. De Staat heeft gesteld dat het onacceptabel is dat dergelijke afspraken zouden zijn gemaakt en heeft openheid geëist van de betreffende bondgenoten. De inmiddels 21 jaar durende blamage van Srebrenica zou niet aan Nederland zijn te wijten, maar toch vooral het gevolg zijn van de geheime afspraken tussen andere landen. De Staat heeft het NIOD gevraagd om nader onderzoek te doen naar deze kwestie. Opvallend genoeg heeft de Staat geen instructie gegeven om nader onderzoek te doen naar aanleiding van het vonnis van de rechtbank, daar waar de rechtbank feiten heeft vastgesteld in afwijking van het NIOD-rapport. Daarbij kan als voorbeeld dienen de vaststelling van de rechtbank dat Nederland effectieve controle heeft uitgeoefend over het handelen van Dutchbat door instructies te geven over de eigen veiligheid, zulks in afwijking van de conclusies van het NIOD. Onmiskenbaar komt hier het beeld naar voren dat de Staat het NIOD inzet om zichzelf vrij te pleiten en niet is geïnteresseerd in waarheidsvinding, daar waar dat nadelig is voor de Staat.

3. Ik merk over de vermeende geheime afspraken over de luchtsteun het volgende op. Voor zover dergelijke afspraken al zouden zijn gemaakt, hebben die afspraken er in ieder geval niet aan in de weg gestaan dat op 11 juli 1995 luchtsteun is verleend. Slechts door toedoen

van de Staat, bij monde van minister Voorhoeve, werd de luchtsteun uiteindelijk stopgezet.¹ Daarbij komt verder dat de Staat in deze procedure aantoonbaar belangrijke documenten achterhoudt – ik kom daar nog op terug. Voor nu merk ik op dat het weinig pas geeft van andere landen openheid te eisen, zolang de Staat de eigen archieven grotendeels geheim houdt.²

4. Verder komt in Nederland telkens in het nieuws hoe zwaar Dutchbatters het hebben gehad en het nog altijd hebben. Met respect voor het offer dat op individueel vlak door (enkele) Dutchbatters is gemaakt; dat is niet waarover het in deze zaak gaat. Het gaat in deze zaak over ruim 8.000 mensen - waaronder circa 780 kinderen - die zijn vermoord, vaak in de nabije aanwezigheid van Dutchbat. Mensen die Dutchbat had moeten en kunnen beschermen. Dat Dutchbat zelfs niet heeft geprobeerd om de bevolking te beschermen, is terug te voeren op de instructies van de Staat om aan de eigen veiligheid de hoogste prioriteit te geven.

Eigen veiligheid

5. In de memorie van grieven³ en antwoord⁴ is dezerzijds uitvoerig uiteen gezet dat de Staat aan Dutchbat instructies heeft gegeven met betrekking tot de eigen veiligheid.⁵ Die instructie was uitdrukkelijk niet beperkt tot de *blocking positions*.⁶ Dat volgt onder andere uit de uitspraken die Voorhoeve op 10 juli 1995 op televisie deed. De stelling wordt bevestigd door de feitelijke uitvoering die Dutchbat aan de instructie heeft gegeven en door de verklaringen die zijn afgelegd in het kader van de parlementaire enquête.⁷ Eén en ander was in strijd met de VN-bevelen.
6. Het bevel van VN-generaal Gobilliard op 11 juli 1995 aan Dutchbat luidde:⁸

'Take all reasonable measures to protect refugees and civilians in your care'

¹ Inleidende dagvaarding, nr. 134 e.v.; Akte houdende depot beeldmateriaal, beeldfragment 2A en 2B.

² Zie ook NRC 15 juli 2015, M.R. Gerritsen en S.A. van der Sluijs, Nederland geef eindelijk openheid over Srebrenica (<https://www.nrc.nl/nieuws/2015/07/10/nederland-geef-eindelijk-openheid-over-srebrenica-1513621-a243696>).

³ Zaaknummer 200.160.317-1.

⁴ Zaaknummer 200.158.313-1.

⁵ Memorie van grieven, grief 4.

⁶ Anders dan de rechtbank heeft geoordeeld, vonnis van 16 juli 2014, rechtsoverweging 4.65.

⁷ Memorie van grieven, nr. 71 tot en met 79.

⁸ Inleidende dagvaarding, productie 19.

en:

'Continue with all possible means to defend your forces and installation from attack.'

Daarmee komen de Moeders⁹ op hun belangrijkste verwijt aan de Staat, te weten dat Dutchbat de bevolking niet heeft beschermd. Er is geen intentie geweest de bevolking te beschermen, hetgeen mag blijken uit het feit dat daartoe geen serieuze poging is ondernomen. Wij hebben er in dat verband op gewezen dat deze bescherming had kunnen worden geboden door stand te houden op de observatieposten, de *blocking positions* en uiteindelijk in de mini *safe area*. Zolang maar een gedeelte van de *safe area* behouden was gebleven, was de genocide niet mogelijk geweest. In dat verband is er dezerzijds al vaak op gewezen dat de Bosnische Serven pas op 10 juli 1995 het plan hebben opgevat om de gehele *safe area* te veroveren, omdat Dutchbat geen enkele weerstand bood.¹⁰ Ook had de noodzakelijke bescherming kunnen worden geboden door de gevluchte bevolking – althans de circa 2.000 mannen en jongens die rond de compound verbleven en gevaar liepen – toe te laten op de compound, die daarvoor de ruimte bood.¹¹ Daarnaast heeft Dutchbat het VN-bevel om stand te houden en de vluchtelingen te beschermen genegeerd en in plaats daarvan aangestuurd op de evacuatie.¹² Het besluit om tot evacuatie over te gaan, is door de Staat genomen, volledig buiten de VN-top om.¹³ Toen de Bosnische Serven instemden met deze evacuatie heeft Dutchbat die ten onrechte uit handen gegeven aan de Bosnische Serven, terwijl de VN de mogelijkheden had om de evacuatie zelf uit te voeren. Dat is achteraf onder meer bevestigd door Nicolai en Voorhoeve.¹⁴

7. Dutchbat heeft de VN-bevelen genegeerd. In plaats van deze bevelen uit te voeren, heeft Dutchbat de instructies van de Staat met betrekking tot de eigen veiligheid opgevolgd. Ik citeer Voorhoeve uit zijn interview op 10 juli 1995 met betrekking tot de eigen veiligheid van Dutchbat:¹⁵

⁹ In de memorie van grieven zijn appellanten aangeduid ook aangeduid als Fejzić c.s. en de Stichting, net als geïntimeerden in de memorie van antwoord.

¹⁰ Memorie van grieven, nr. 69.

¹¹ Akte houdende depot beeldmateriaal, beeldfragment 6.

¹² Memorie van grieven, nr. 144 tot en met 157.

¹³ Memorie van grieven nr. 152.

¹⁴ Memorie van grieven, nr. 486.

¹⁵ Conclusie van repliek, punt 16.10.5, noot 202; akte houdende depot beeldmateriaal, beeldfragment 1A.

'[Het is] de hoogste prioriteit die de commandanten hebben. We hebben ook de afgelopen dagen met al die commandanten getelefoneerd en gesproken. Wij willen geen risico's voor het Nederlandse personeel lopen, geen onverdedigbare stellingen gaan verdedigen. Wees wijs en breng al onze jongens en meisjes heelhuids naar huis.'

En:¹⁶

'Wij moeten de komende weken de allerhoogste voorrang geven aan de veiligheid van de Nederlandse militairen. De opdracht aan de commandanten is ook om op de eerste plaats slachtoffers te vermijden. Ik wil al die mannen en vrouwen heelhuids thuis zien.'

Deze uitspraken zijn gedaan op een moment dat de *blocking positions* al waren verlaten. Voorhoeve sprak over *'de afgelopen dagen'* - toen de *blocking positions* nog niet aan de orde waren en over *'de komende weken'*, waarin evenmin sprake was van *blocking positions*.¹⁷ De instructies hadden dus een bredere strekking dan dat de rechtbank heeft aangenomen.

8. Dutchbat heeft de instructie van de Staat ook niet beperkt opgevat. Uit het optreden van Dutchbat blijkt dat de instructie betrekking had op alle aspecten van het handelen. Ook uit het doen stopzetten van de luchtsteun volgt dat de Staat steeds de bedoeling heeft gehad om de eigen veiligheid van Dutchbat boven alles te stellen. Ik merk terzijde op dat partijen van mening verschillen of de luchtsteun daadwerkelijk door de Staat is gestopt. De Staat stelt dat de VN daartoe, op het moment dat Voorhoeve daar om vroeg, reeds een dergelijk besluit zouden hebben genomen. Afgezien van de onjuistheid van het standpunt van de Staat,¹⁸ is het een feit dat de Staat onder andere bij monde van Voorhoeve een nogal paniekerige poging heeft ondernomen de luchtsteun te stoppen, omdat de Bosnische Serven een groep Dutchbatters dreigden te doden. Ook daaruit volgt de wens dat de eigen veiligheid diende te prevaleren. Ik wijs u in dat verband op beeldfragment 2A en 2B, waaruit blijkt dat de Staat de luchtsteun heeft doen stopzetten in verband met de veiligheid van de gegijzelde Dutchbatters.¹⁹

¹⁶ Conclusie van repliek, punt 16.10.5, noot 201; Akte houdende depot beeldmateriaal, beeldfragment 1B.

¹⁷ Memorie van antwoord, nr. 74.

¹⁸ Memorie van grieven, nr. 196 t/m 209.

¹⁹ Akte houdende depot beeldmateriaal, beeldfragment 2A en 2B.

Ik roep verder in herinnering dat minister Van Mierlo, op het moment dat de enclave al lang en breed was gevallen,²⁰ zijn Duitse ambtsgeenoot heeft voorgelogen dat Dutchbat weliswaar onder druk stond maar standhield en dat interventie van NAVO-vliegtuigen derhalve niet nodig was.²¹ De Staat wilde daarmee voorkomen dat alsnog militaire acties door de VN of de NAVO zouden worden ondernomen, waardoor Dutchbat alsnog in een confrontatie met de Bosnische Serven zou kunnen geraken.

9. Terzijde merk ik ten aanzien van de luchtsteun op dat dit wapen een beslissende rol had kunnen spelen. In die zin verklaarde de Nederlandse F-16 pilote die betrokken was bij de tweede golf van luchtaanvallen, op de vraag of meer had kunnen worden gedaan:²²

'Als we hadden gemogen wel, natuurlijk wel. Wij hadden de luchtkracht, dat was daar het wapen. Zij hadden niets op de grond.'

Deze F-16 pilote verklaarde verder dat de derde golf van luchtaanvallen werd afgelast vanwege de dreiging tegen de gegijzelde Dutchbatters.²³

10. De instructie van de Staat betekent niet alleen dat het handelen van Dutchbat aan de Staat moet worden toegerekend. De door de Staat geformuleerde prioriteit is ook in zichzelf onrechtmatig, nu het de uitvoering van de missie onmogelijk maakte en bovendien strijdig was met de VN-bevelen. Dutchbat stond formeel onder *command and control* van de VN en had derhalve de VN-bevelen moeten uitvoeren. De instructie van de Staat gaat verder voorbij aan de essentie van het zijn van een soldaat en de essentie van de missie om de bevolking te beschermen. Het zijn van soldaat houdt in de eerste plaats in dat orders worden opgevolgd en dat de missie wordt uitgevoerd, en niet dat een eigen, beslissende afweging wordt gemaakt over de persoonlijke veiligheid.
11. In het leger is het opvolgen van bevelen essentieel. Het zoeken naar *'een redelijk alternatief'*, op het moment dat gevaar dreigt – zoals de rechtbank dat heeft geformuleerd²⁴ – is in het leger niet aan de orde, althans voor militairen gelden andere normen.²⁵ Dat blijkt

²⁰ Op 11 juli 1995 rond 17.45 uur.

²¹ NIOD-rapport, p. 2412; inleidende dagvaarding, punt 140 en 141; memorie van grieven, nr. 212.

²² Akte houdende depot beeldmateriaal, beeldfragment 3B.

²³ Akte houdende depot beeldmateriaal, beeldfragment 3A.

²⁴ Bestreden vonnis van 16 juli 2014, r.o. 4.193, 4.283, 4.303 en 4.310.

²⁵ Memorie van grieven, nr. 309.

bijvoorbeeld uit het feit dat het niet opvolgen van een dienstbevel strafbaar is gesteld.²⁶ Datzelfde geldt voor het opgeven van een versterkte post (zoals een observatiepost) door een militair, zonder dat alles is gedaan wat zijn plicht van hem eist.²⁷ Een militair is verder gehouden om bij een gevecht zijn plicht na te komen en deel te nemen aan het gevecht en tegenover de vijand stand te houden. Het nalaten van die verplichting is strafbaar.²⁸ Ook het zich vrijwillig krijgsgevangen laten maken is strafbaar gesteld.²⁹ Een verhoogde strafbaarstelling geldt verder in het geval dat de order wordt genegeerd om een bepaalde positie tegenover de vijand te handhaven,³⁰ zoals het geval was bij het VN-bevel om *blocking positions* in te nemen. Dat het hier gaat om fundamentele militaire normen, mag blijken uit het feit dat op de overtreding van de artikelen 84 en 128 van het Wetboek van militair strafrecht levenslange gevangenisstraf is gesteld. Naast deze schending van in het algemeen geldende militaire normen heeft Dutchbat herhaaldelijk en op belangrijke momenten in strijd gehandeld met de VN-bevelen, zoals nog nader aan de orde zal komen.

12. Indachtig de instructies vanuit Den Haag, gaf Dutchbat op cruciale momenten de eigen veiligheid absolute prioriteit. De taakuitoefening en de expliciete VN-bevelen werden gelaten voor wat zij waren. Tegelijkertijd gaf Dutchbat de bevolking valse hoop dat zij zou worden beschermd, door die bescherming telkens toe te zeggen. Ook minister Voorhoeve verklaarde op 11 juli 1995 na de val op televisie dat de bevolking onder de bescherming van Nederland stond.³¹ Dutchbat heeft daarmee de bevolking de mogelijkheid ontnomen om zichzelf in veiligheid te brengen. Zoals bekend is, heeft van de mannen en jongens die op Dutchbat vertrouwden vrijwel niemand het overleefd. Van de mannen en jongens die zelf zijn gevlucht, heeft de helft het gered. De reden van deze toezeggingen aan de bevolking kan worden gevonden in de woorden van majoor Franken van Dutchbat, die wenste 'de rust te bewaren'.³² Het NIOD heeft vastgesteld dat Franken de moorden bagatelliseerde en zich ten onrechte verschool achter het argument dat er onvoldoende bewijs was dat er executies plaatsvonden. Dat werd ingegeven door de vrees van Franken dat de situatie uit de hand zou lopen en de menigte niet langer controleerbaar zou zijn. Ik citeer Franken:³³

²⁶ Wetboek van militair strafrecht, artikel 126 e.v.

²⁷ Wetboek van militair strafrecht, artikel 84, 1°.

²⁸ Wetboek van militair strafrecht, artikel 84, 3°.

²⁹ Wetboek van militair strafrecht, artikel 86.

³⁰ Wetboek van militair strafrecht, artikel 128.

³¹ Akte houdende depot beeldmateriaal, beeldfragment 2C.

³² Samenvatting NIOD-rapport, p. 339; Inleidende dagvaarding, nr. 248.

³³ NIOD-rapport, p. 2743; Inleidende dagvaarding, punt 248; conclusie van repliek, punt 2.10 en 16.18.5.

'Op het moment dat je roept: 'We zijn inderdaad bang dat de mannen allemaal vermoord worden', heb je gegarandeerd paniek binnen die hele vluchtelingengemeenschap. Onder die omstandigheden gaven wij prioriteit aan het lot van de vrouwen en kinderen. We accepteerden dat het lot van de mannen onzeker was en dat ze inderdaad onder de meest walgelijke omstandigheden terecht konden komen.'

Het lot van de mannen was dus bekend en werd geaccepteerd. Overigens, dit citaat wekt de indruk dat de kinderen en vrouwen door de gekozen gedragslijn wel zouden zijn beschermd. Vast staat dat 780 minderjarige jongens³⁴ en ook vrouwen zijn vermoord. Het achteraf geconstrueerde belang van vrouwen en kinderen doet geen recht aan de drijfveer van Dutchbat om de absolute prioriteit bij de eigen veiligheid te leggen.

13. Dutchbat kreeg van de VN bevelen om in de observatieposten en *blocking positions* stand te houden, terug te vechten en geen wapens en uitrusting af te staan. Ook kreeg Dutchbat het bevel om medische hulp te verlenen en de bevolking te beschermen. Dutchbat heeft steeds het tegenovergestelde gedaan en heeft de evacuatie geïnitieerd. Dat kan slechts worden verklaard vanuit de instructies van de Staat. De rechtbank heeft in dat verband terecht vastgesteld dat de Staat effectieve controle heeft uitgeoefend over de evacuatie.³⁵ Het motief voor de uitoefening van die zeggenschap is in de inleidende dagvaarding³⁶ en bij repliek³⁷ uitvoerig aan de orde gesteld, te weten de wens om de troepen heelhuids thuis te laten komen. Ik roep in dit verband in herinnering dat het ICTY heeft geoordeeld dat er geen noodzaak of rechtvaardiging bestond voor de evacuatie.³⁸ Ik citeer de relevante conclusie van het ICTY:³⁹

'The evacuation was itself the goal and neither the protection of the civilians nor imperative military necessity justified the action.'

Met andere woorden, de door de Staat geïnitieerde evacuatie was in zichzelf onrechtmatig.

³⁴ Memorie van grieven, producties 3 en 4 en de nrs. 345, 348, 358, 364, 371 en 373.

³⁵ Vonnis 16 juli 2014, r.o. 4.87.

³⁶ Inleidende dagvaarding, punt 108, 115, 116, 137, 149, 170, 251, 328, 365, 366 en 374.

³⁷ Conclusie van repliek, punt 2.13, 5.7.6, 11.4.4, 16.9.1, 16.10.5, 16.12.5, 16.12.6, 16.12.12, 16.12.18, 16.13.7, 16.3.8, 16.13.9, 16.13.11, 16.14.3, 16.14.4, 16.15.3, 16.16.4 en 16.23.4.

³⁸ ICTY, 2 april 2001, case No.: IT-98-33-T, r.o. 522 e.v, als besproken in memorie van grieven, nr. 487 e.v.

³⁹ ICTY, 2 april 2001, case No.: IT-98-33-T, r.o. 527.

14. De Staat heeft slechts oog gehad voor het vermeend eigen belang. Alles was er op gericht om zo snel mogelijk heelhuids thuis te komen. Zelfs geconstateerde oorlogsmisdaden werden in dat verband verzwegen, omdat de melding daarvan het vertrek van Dutchbat zou kunnen '*bemoeilijken*'.⁴⁰
15. Uiteindelijk zijn ruim 8.000 mensen vermoord. Dit hield direct verband met het feit dat de Staat de eigen veiligheid van Dutchbat zodanig belangrijk vond, dat van een serieuze poging van Dutchbat om de observatieposten te behouden en de *safe area* met de vluchtelingen te beschermen (overeenkomstig de herhaaldelijk geuite toezeggingen, de VN-resoluties en de VN-bevelen van 11 juli 1995), geen sprake is geweest. Er is zelfs geen begin gemaakt met een verdediging tegen de aanvallen van de VRS, laat staan dat de door de VN opgedragen verdediging '*with all possible means*' zou hebben plaatsgevonden.
16. Ik herhaal hier dat het aanvankelijk doel van de Serven niet de val van de enclave was. Het doel was aanvankelijk beperkt tot de inname van het zuidelijke deel. Dat doel werd pas uitgebreid toen enige militaire weerstand van Dutchbat uitbleef.⁴¹ Dat gegeven is ook door het IGH tot uitgangspunt genomen.⁴² Anders gezegd: als Dutchbat niet steeds conform de instructie van de Staat de hoogste prioriteit had gegeven aan de eigen veiligheid maar weerstand had geboden conform de VN-bevelen, dan had de VRS zich beperkt tot haar aanvankelijke doelen. In dat geval was de *safe area* niet gevallen, althans was een gedeelte behouden gebleven waarop de bevolking had kunnen worden beschermd. Ook had de groep van circa 15.000 mannen in dat geval in de nacht van 11 op 12 juli 1995 de *safe area* niet behoeven te ontvluchten. Deze uitbraak naar Tuzla vond plaats dwars door mijnenvelden heen en onder zware beschietingen van de Bosnische Serven.⁴³ De val van de *safe area* en de moord op ruim 8.000 mensen staan daarmee in een onlosmakelijk causaal verband met het uitblijven van enige reactie van Dutchbat. Ik wijs in dat verband tevens op de conclusie die de commissie van het Franse parlement heeft getrokken, te weten dat enige weerstand van Dutchbat voldoende was geweest om de Servische aanval te stoppen.⁴⁴

⁴⁰ Akte houdende depot beeldmateriaal, beeldfragment 4C.

⁴¹ Inleidende dagvaarding, punt 3, vierde aandachtspunt, punt 110 tot en met 112, 324; conclusie van repliek, punt 5.5.1, 15.3.8, 18.2.2 tot en met 18.2.6; alsmede VN-rapport, nr. 264; memorie van grieven punt 164.

⁴² IGH 26 februari 2007, Bosnië-Herzegovina tegen Servië en Montenegro, rechtsoverweging 283 juncto 294 en 295; inleidende dagvaarding, punt 112 en 170 en conclusie van repliek, punt 18.2.4.

⁴³ Bestreden vonnis, rechtsoverweging 4.99; voorts memorie van grieven, grief 8 en 9, nr. 384, 406, grief 33, nr. 528.

⁴⁴ Rapport d'information de l'assemblée nationale, deel 1, p. 46, als besproken onder memorie van grieven. nr. 69.

17. In de memorie van grieven is uitvoerig ingegaan op de verklaringen die in het kader van de parlementaire enquête zijn afgelegd over de reikwijdte van de instructies van de Staat over de eigen veiligheid, te weten dat die niet beperkt zijn gebleven tot de *blocking positions*.⁴⁵ Volgens Franken waren de woorden van de minister ‘*niet mis te verstaan*’⁴⁶ en volgens Hilderink reeds op 9 juli 1995 geuit en niet beperkt tot de *blocking positions*.⁴⁷ De eigen veiligheid diende volgens de Haagse instructies steeds voorop te staan.
18. Het belangrijkste verweer van de Staat over de kwestie van de eigen veiligheid, is dat het beleid van de VN, althans de *post airstrike guidance* van 29 mei 1995, reeds de eigen veiligheid voorop zou stellen.⁴⁸ Zoals dezerzijds uitvoerig onder grief 6 uiteen is gezet, heeft de Staat een onjuiste interpretatie van de *post airstrike guidance*. De *post airstrike guidance* vormde een richtlijn naar aanleiding van gijzelneming van blauwhelmen. Generaal Smith heeft in de *post airstrike guidance* in dat verband twee doelen geformuleerd. Het eerste doel was om het verlies van levens te voorkomen bij het verdedigen van posities. Ik merk in dat verband op dat Dutchbat feitelijk in militair opzicht geen enkele positie heeft verdedigd. Het tweede doel van Smith was te voorkomen dat de militairen zich onnodig kwetsbaar zouden maken voor gijzelneming. Alhoewel de Staat steeds heeft gesteld dat Dutchbat heeft gehandeld in overeenstemming met de *post airstrike guidance* en de rechtbank dienovereenkomstig heeft geoordeeld,⁴⁹ staat vast dat een aanzienlijk aantal Dutchbatters (te weten 55 van de circa 430 militairen)⁵⁰ zich vrijwillig tot gegijzelde heeft laten maken. Aldus heeft Dutchbat in strijd gehandeld met de *post airstrike guidance* die kwetsbaarheid door gijzelneming nu juist wilde voorkomen. Zelfs als er noodzaak zou hebben bestaan om een observatiepost te verlaten, had de bemanning zich nooit vrijwillig tot gegijzelden mogen laten maken. Het is in dat verband onbegrijpelijk dat de leiding van Dutchbat het meegaan van de bemanning met de Bosnische Serven niet heeft verboden, maar dat keer op keer heeft toegestaan, zulks in strijd met de letter en geest van de *post airstrike guidance*. Het is extra wrang te bedenken dat de dreiging tegen deze groep gegijzelde Dutchbatters de Staat er toe heeft bewogen om op 11 juli 1995 de stekker uit de luchtsteun te trekken.

⁴⁵ Memorie van grieven, nr. 71 e.v.

⁴⁶ Memorie van grieven, nr. 71.

⁴⁷ Memorie van grieven, nr. 76.

⁴⁸ Memorie van antwoord Staat, nr. 6.4.4.

⁴⁹ Rechtsoverweging 4.75 van het bestreden vonnis.

⁵⁰ Karremans, t.a.p., p. 230; NIOD-rapport, p. 2167.

19. Ook is in de grieven uitvoerig ingegaan op het feit dat op grond van de *post airstrike guidance* de observatieposten niet zonder meer mochten worden opgegeven.⁵¹ De *post airstrike guidance* gaf juist de instructie die posities niet te verlaten. Alleen geïsoleerde posities in Servisch gebied mochten worden verlaten, wanneer levens op het spel stonden of doden waren te betreuren. Hiervan was in casu geen sprake. Dutchbat legde het primaat desondanks ten onrechte niet bij de verdediging van de observatiepost en daarmee bij de bevolking van de *safe area*, maar uitsluitend bij zichzelf. Het was geen werkelijk gevaar dat Dutchbat bedreigde, maar de angst om in gevaar te komen. Dat volgt ook uit het feit dat de bemanningen van de betreffende observatieposten vrijwillig zijn meegegaan met de Bosnische Serven, in plaats van terug te keren naar de VN-compound. Het is niet de *post airstrike guidance* die leidend is geweest bij het handelen van Dutchbat maar de instructie van de Staat. Dat volgt overigens ook uit het 'Rapport gebaseerd op de debriefing Srebrenica'. Ik citeer daaruit:⁵²

'De bataljonscommandant zal de OP-commandanten in het verloop van de gebeurtenissen volledige vrijheid van handelen geven bij het loslaten van de OP's. De enige richtlijn is dat de eigen veiligheid voorop staat.'

20. Zelfs als de uitleg die de Staat aan de *post airstrike guidance* heeft gegeven juist zou zijn, dan is die uitleg *overruled* door het latere VN-bevel van 11 juli 1995 van generaal Gobilliard aan Dutchbat om de vluchtelingen te beschermen en met alle mogelijke middelen stand te houden. Enige beperking als bedoeld in de *post airstrike guidance* is in die bevelen immers niet te lezen. Het VN-bevel van 11 juli 1995 maakte geen enkel voorbehoud. Datzelfde geldt voor het VN-verbod om wapens en uitrusting af te geven. Het feitelijk handelen van Dutchbat stond echter diametraal tegenover de VN-bevelen.
21. Ook na de val van Srebrenica bleef de instructie van de eigen veiligheid leidend. Bij memorie van grieven en bij memorie van antwoord is dezerzijds uiteengezet dat het veilig vertrek van Dutchbat uit de enclave, in de woorden van de minister, '*prioriteit nr. 1 was*'. Bij memorie van

⁵¹ Inleidende dagvaarding, nr. 74 tot en met 77; conclusie van repliek, punt 16.10.5; pleitnota, nr. 34; memorie van grieven, nr. 61 en grief 6.

⁵² Rapport gebaseerd op de debriefing Srebrenica, 4 oktober 1995, 3.22 (p. 27).

antwoord hebben de Moeders er op gewezen dat de minister van Defensie een richtlijn heeft uitgevaardigd. Ik citeer Couzy die daarover in de parlementaire enquête verklaarde:⁵³

'Daarin was het heel duidelijk – dat heb ik ook mondeling van hem te horen gekregen – dat wij ons erop moesten richten om Dutchbat zo spoedig mogelijk veilig uit de enclave te krijgen. Dat was prioriteit nr. 1.'

Voor deze geïnstrueerde 'prioriteit nr. 1' diende zelfs de melding van oorlogsmisdaden te wijken.⁵⁴ Dutchbat werd geïnstrueerd te zwijgen⁵⁵ en zelfs werd bewijsmateriaal over oorlogsmisdaden opzettelijk vernietigd.⁵⁶ Ook dat is slechts te verklaren vanuit de vrees om alsnog in een confrontatie met de Bosnische Serven te geraken. Zoals gezegd, was alles er op gericht zo snel mogelijk veilig thuis te komen. Ik wil in dit verband nog eens nadrukkelijk wijzen op het vertrouwelijk situatierapport waarin staat:⁵⁷

'Uit eerste gesprekken met de vrijgelaten NL-blauwhelmen is gebleken dat mannelijke Bosniërs zijn geëxecuteerd; een schatting ligt tussen de 50 en 100. Verdere debriefing van de militairen zal meer bijzonderheden omtrent hun ervaringen aan het licht brengen. Naar verwachting zullen hun bevindingen pas na het vertrek van Dutchbat uit Potocari wereldkundig worden gemaakt, dit om e.e.a. niet te bemoeilijken.'

Ik wijs er daarbij verder op dat het betreffende rapport – ondanks de evidente relevantie voor deze procedure – niet door de Staat is gedeeld. Sterker nog, de Staat heeft gesteld dat de bewijzen van executies pas veel later – uit het debriefingsrapport van oktober 1995 - bekend zouden zijn geworden.⁵⁸ Tot op heden ontkent de Staat dat Dutchbat voordien bekend was met grootschalige executies. De Staat liegt aantoonbaar, klaarblijkelijk er op vertrouwend dat deze passage uit het tot staatsgeheim gemaakte situatierapport niet openbaar zou worden.

⁵³ Parlementaire enquête, TK vergaderjaar 2002-2003, 28506, nr. 5, p. 490-491, als aangehaald in de memorie van antwoord, nr. 87; memorie van antwoord, nrs. 99, 124, 130, 169 en 174.

⁵⁴ Memorie van antwoord, nr. 88, onder verwijzing naar NIOD-rapport, p. 2893; memorie van antwoord nr. 98 en 99.

⁵⁵ Inleidende dagvaarding, punt 333; Herinneringen aan Srebrenica, 171 Soldatengesprekken, H. Praamsa, J. Peekel, T. Boumans, Bert Bakker, 2005, p. 214; memorie van grieven, nr. 87.

⁵⁶ NIOD, Deelstudie: Srebrenica en de journalistiek, p. 88, besproken onder memorie van grieven, nr. 18; memorie van grieven, nr. 32; Feitenrelaas Debriefing Srebrenica, opgemaakt en gesloten op 22 september 1995, TK vergaderjaar 1999-2000, 26122, nr. 18A, p. 6, besproken onder memorie van grieven, nr. 33, memorie van grieven nr. 85.

⁵⁷ Akte houdende depot beeldmateriaal, beeldfragment 4C.

⁵⁸ Conclusie van dupliek, punt 8.5.14.

Proceshouding Staat

22. Met het achterhouden van essentiële stukken door de Staat kom ik op het volgende onderwerp, te weten de proceshouding van de Staat. Er is dezerzijds niet veel schriftelijk bewijs voor handen van de instructies die de Staat heeft gegeven omtrent de eigen veiligheid. Dat heeft alles te maken met de geheimhouding en het bewust achterhouden c.q. onjuist presenteren van feiten door de Staat. Onder verwijzing naar hetgeen dezerzijds is gesteld over de proceshouding van de Staat⁵⁹ zal ik een actueel voorbeeld geven.
23. In eerste aanleg hebben de Moeders de Staat verweten dat de beslissing om Dutchbat naar Bosnië te sturen en de keuze voor de Luchtmobiele Brigade slecht was overdacht, dat de keuze voor de bewapening politiek in plaats van operationeel was bepaald, dat de opleiding van Dutchbat slecht was en dat onvoldoende *intelligence* was verzameld.⁶⁰ Kortom, dat de voorbereiding, bewapening en *intelligence* ontoereikend waren. Nu niemand anders dan de Staat over deze onderwerpen *effective control* heeft uitgeoefend, is van deze kant betoogd dat het falen van Dutchbat om die reden aan de Staat diende te worden toegerekend.⁶¹
24. De Staat heeft in deze procedure de stellingen van de Moeders in alle toonaarden ontkend.⁶² Het is dan ook verbijsterend dat minister Hennis van Defensie ter gelegenheid van de Veteranendag op 25 juni 2016 verklaarde:⁶³
- '(...) En Dutchbat ging, zonder adequaat te zijn voorbereid op de specifieke omstandigheden, met onvoldoende middelen en capaciteiten, een zwakke informatiepositie, om vrede te handhaven waar geen vrede was. Een opdracht die - reeds op voorhand - onuitvoerbaar was.'*
25. Het lijkt wel of de minister citeerde uit de inleidende dagvaarding van de Moeders. Maar nee, het betreft dus het huidige standpunt van de Staat, dat onverenigbaar is met het in de

⁵⁹ Memorie van grieven, grief 1, nr. 9 tot en met 34.

⁶⁰ Inleidende dagvaarding, nr. 39 tot en met 56.

⁶¹ Conclusie van repliek, 10.8.1 e.v.

⁶² Conclusie van antwoord, nr. 7.2.5 tot en met 7.2.24; Conclusie van repliek, 10.8.3 en 16.2.2 en 16.5.3, 16.5.4, 16.6.7; Conclusie van dupliek, 8.1.1. tot en met 8.2.6.

⁶³ Toespraak bij medaille-uitreiking op het Binnenhof ter gelegenheid van Veteranendag 2016, door de Minister van Defensie, J.A. Hennis-Plasschaert op zaterdag 25 juni 2016 te Den Haag, te downloaden via: <https://www.defensie.nl/downloads/toespraken/2016/06/25/toespraak-minister-veteranendag>.

procedure gemotiveerd ingenomen standpunt. Dit gegeven past volledig in het door de Moeders geschetste beeld dat de Staat in deze procedure herhaaldelijk tegen beter weten in stellingen heeft ingenomen. Om zich te verweren tegen de stellingen en vorderingen van de Moeders is het volgens de Staat klaarblijkelijk toegestaan om onwaarheden te verkondigen. Alles wat mogelijk kan worden ontkend, wordt ontkend. Ook als de Staat wel beter weet. Dat klemmt te meer daar waar de waarheid naar voren komt in documenten die door de Staat worden achtergehouden.

Rechtsmacht op de compound;

26. Ik kom te spreken over het volgende onderwerp, te weten de rechtsmacht die Dutchbat op de compound heeft uitgeoefend.
27. Het onderwerp 'rechtsmacht op de compound' is door de Staat onder zijn grief 2 aan de orde gesteld en richt zich tegen het oordeel van de rechtbank dat – kort gezegd – de Staat door Dutchbat rechtsmacht in de zin van de artikelen 1 EVRM en 2 IVBPR uitoefende op de compound.⁶⁴
28. Ter adstructie van zijn grief heeft de Staat onder meer gesteld dat op de compound niet iedereen veilig zou zijn geweest en dat Dutchbat volkomen afhankelijk was van de Bosnische Serven.⁶⁵ Die stelling zou volgens de Staat worden ondersteund door de beschikking van de Beklagkamer van het hof Arnhem-Leeuwarden, waarin onder meer werd overwogen dat de Bosnische Serven de compound opkwamen '*naar het hen liefde*'.⁶⁶
29. Dezerzijds is opgemerkt dat de Moeders geen partij zijn geweest in de betreffende beklagprocedure en niet weten wat daar door partijen is aangevoerd.⁶⁷ In hun memorie van grieven hebben de Moeders uitvoerig de feiten en omstandigheden beschreven met betrekking tot de compound,⁶⁸ de militaire verhoudingen⁶⁹ en de mogelijkheden van

⁶⁴ Bestreden vonnis, rechtsoverwegingen 4.151 tot en met 4.161.

⁶⁵ Memorie van grieven Staat, punt 1.9.

⁶⁶ Hof Arnhem-Leeuwarden 29 april 2015, ECLI:NL:GHARL:2968, rechtsoverweging 13.5.5.

⁶⁷ Memorie van antwoord op grief 2, nr. 42 tot en met 81.

⁶⁸ Zie onder andere memorie van grieven, nr. 459, onder verwijzing naar Conclusie van repliek, punt 16.17.2; NIOD-rapport, p. 2605, met daarin opgenomen een kaart van de compound in Potočari; NIOD-rapport, p. 2654 met daarin opgenomen een kaart van Potočari, met daarop aangegeven de compound.

⁶⁹ Memorie van grieven, nr. 301 tot en met 305.

Dutchbat tot bescherming van de bevolking.⁷⁰ Dat zijn andere feiten dan dat de Beklagkamer tot uitgangspunt heeft genomen.

30. Het oordeel van de Beklagkamer deugt feitelijk van geen kant. Iedereen die de moeite heeft genomen om het NIOD-rapport goed door te nemen, zal dat beamen. In hun antwoord op de grieven van de Staat hebben de Moeders de overwegingen van de Beklagkamer gefileerd.
31. Ik herhaal kort de overwegingen van de Beklagkamer waar de Staat zich op beroept en weerleg deze.
32. De Beklagkamer heeft onder rechtsoverweging 13.5.1 overwogen:

'de VRS toonde geen enkel respect voor Dutchbat en liet zich weinig tot niets aan hen gelegen liggen: "Wat verder opvalt was dat UNPROFOR voor de VRS 'lucht' was.'

Dit citaat doet geen recht aan het feit dat de Bosnische Serven er alles aan was gelegen om Dutchbatters geen kwaad te doen, omdat anders de internationale gemeenschap tot militaire represailles zou overgaan. Dat blijkt wel uit het feit dat tijdens de zes dagen durende aanval op de enclave, en ook daarna, geen Dutchbatters zijn verwond of gedood door de Bosnische Serven. Iets anders is dat de Bosnische Serven dankbaar gebruik maakten van het feit dat Dutchbat gevoelig bleek voor intimidatie. Als gevolg daarvan werd de Bosnische Serven geen strobreed in de weg gelegd. De Beklagkamer is daar ten onrechte aan voorbij gegaan. De Beklagkamer heeft intimidatie verward met reëel gevaar.

33. De Beklagkamer heeft onder rechtsoverweging 13.5.1 verder overwogen: *'Het operatieplan hield op geen enkele wijze rekening met de aanwezigheid van Dutchbat.'* Het tegenovergestelde is waar. De Bosnische Serven waren aanvankelijk slechts van plan om te proberen het zuidelijk gedeelte van de enclave in te nemen, hetgeen duidelijk maakt dat de Bosnische Serven rekening hielden met de aanwezigheid van Dutchbat. De Bosnische Serven konden alleen uitvoering geven aan hun plan omdat bij de nadering van de observatieposten geen noemenswaardige reactie van Dutchbat werd ondervonden. Nadat vervolgens bleek dat Dutchbat ook elders geen weerstand bood, hebben de Bosnische Serven, in de avond van 10 juli 1995 hun plan bijgesteld en zich gericht op de inname van de gehele enclave. In het oorspronkelijke operatieplan werd dus wel degelijk rekening

⁷⁰ Zie onder andere memorie van grieven, nr. 314, 441 en 473.

gehouden met militaire tegenstand en aanwezigheid van Dutchbat.⁷¹ Dat gegeven is ook door het IGH tot uitgangspunt genomen.⁷²

34. De beklagkamer heeft onder rechtsoverweging 13.5.1 voorts overwogen:

'Naar believe werden observatieposten overgenomen, voertuigen en wapens afhandig gemaakt en zelfs persoonlijke uitrustingsstukken, tot aan uniformen en schoenen toe, ingepikt, de Dutchbatters in hun onderkleding achterlatend.'

Voor wat betreft de gang van zaken rond het opgeven van de observatieposten verwijzen de Moeders naar hun grieven.⁷³ Daar is in detail beschreven dat van reëel gevaar voor Dutchbat geen of nauwelijks sprake is geweest, dat Dutchbat slechts oog had voor de eigen veiligheid, maar ook dat Dutchbat de afgifte van uitrusting soms heeft geweigerd, hetgeen in voorkomend geval ook door de Bosnische Serven werd geaccepteerd. De Beklagkamer lijkt vooral oog te hebben gehad voor enkele incidenten.

35. De Beklagkamer heeft onder rechtsoverweging 13.5.2 overwogen:

'Ook de gang van zaken bij het wegvoeren van de vluchtelingen werd geheel door de VRS, in het bijzonder generaal Mladić, gedictieerd. Die eiste ondermeer een lijst met namen van mannen tussen de 17 en 60 jaar, naar zeggen om die categorie te screenen op oorlogsmisdadigers. Verder werd bepaald dat de evacuatie in vijf "batches" zou verlopen: 1. de zwaar gewonden en gewonden 2. de zwakken/minder zwakken 3. de sterkeren (kinderen/vrouwen) 4. de mannen tussen 17 en 60 jaar met aantekening worden nog onderworpen aan debrief door BSA [VRS] 5. Dutchbat zelf.'

Ik constateer dat voor zover de stelling ten aanzien van de geëiste namenlijst juist zou zijn, daaraan door Dutchbat geen gehoor is gegeven. Een dergelijke namenlijst is immers niet door Dutchbat opgesteld en dat feit heeft geen repercussies gehad.

⁷¹ Inleidende dagvaarding, punt 3, vierde aandachtspunt, punt 110 tot en met 112, 324; conclusie van repliek, punt 5.5.1, 15.3.8, 18.2.2 tot en met 18.2.6; memorie van grieven Fejzić c.s. en de Stichting nr. 69; alsmede VN-rapport, nr. 264; NIOD-rapport, p. 2071.

⁷² IGH 26 februari 2007, Bosnië-Herzegovina tegen Servië en Montenegro, rechtsoverweging 283 juncto 294 en 295; inleidende dagvaarding, punt 112 en 170 en conclusie van repliek, punt 18.2.4; memorie van grieven Fejzić c.s. en de Stichting nr. 69.

⁷³ Memorie van grieven Fejzić c.s. en de Stichting, nrs. 110 tot en met 140 en 320 tot en met 336.

Voorts wijs ik er op dat de volgorde van de evacuatie eerder het resultaat was van een overleg tussen Mladić en Karremans dan dat sprake was van een eenzijdig bepaalde volgorde. Karremans heeft voorts geen woord van protest laten horen tegen deze gang van zaken, terwijl daartoe alle aanleiding was.⁷⁴ Verder bleek uit een reconstructie dat Karremans op 12 juli 1995 om 15.00 uur met Nicolai heeft gebeld en dat toen de volgorde van de evacuatie is besproken, waarmee Nicolai ook akkoord is gegaan.⁷⁵

36. De Staat heeft verder verwezen naar rechtsoverweging 13.5.3 van de Beklagkamer, waarin wordt overwogen:⁷⁶

'Op 13 juli om ongeveer 11:00 uur hadden VRS-militairen de compound geïnspecteerd; toen alle vluchtelingen weg waren en er alleen nog gewonden in de compound waren kwam een groepje Serven onder begeleiding in de compound, om te kijken of er nog vluchtelingen aanwezig waren. Bij een inspectie van het gewondenkonvooi van de vorige avond had de VRS daar nog een aantal mannen aangetroffen die zich als gewonden voordeden maar niets mankeerden.'

De Beklagkamer oordeelt ook hier aantoonbaar onjuist. De bedoelde inspectie vond niet plaats op 13 maar op 12 juli 1995 om 11.00 uur. Ik citeer uit het NIOD-rapport:⁷⁷

'Tegen elven meldden zich VRS-soldaten aan de noordkant van de compound. Ze lieten weten dat ze de compound wilden inspecteren. Besloten werd dat toe te staan. Om iedere provocatie te vermijden legden de Dutchbatters hun wapens zichtbaar op een hoop. Na een korte rondgang en een blik vol walging in de stinkende hallen vol vluchtelingen, waren de VRS-soldaten kennelijk tevreden, want ze vertrokken.'

Dit citaat toont aan dat de VRS toestemming had van Dutchbat en dus niet naar eigen believen de compound op kwam. Ook de kwestie met betrekking tot het gewondenkonvooi lag in werkelijkheid anders dan dat de Beklagkamer heeft overwogen. Tijdens een konvooi van gewonden door MSF (*Médecins Sans Frontières*) op 12 juli 1995 vond in de nabijheid van Bratunać (ruim 10 kilometer van Srebrenica) een inspectie plaats door de Bosnische

⁷⁴ Memorie van grieven Fejzić c.s. en de Stichting, nr. 451.

⁷⁵ NIOD-rapport, p. 2642.

⁷⁶ Memorie van grieven Staat, nr. 4.2.12.

Serven. De Bosnische Serven hadden bij een aantal mannen het verband verwijderd en geconstateerd dat deze mannen niets mankeerden, waarna deze mannen werden afgevoerd.⁷⁸ Voor de goede orde, het betrof hier een initiatief van MSF, waar Dutchbat niets van af wist. Deze gang van zaken had tot gevolg dat Dutchbat op 15 juli 1995 (toen de 5.000 vluchtelingen al van de compound waren gezet door Dutchbat) aan de Bosnische Serven het aanbod deed om de overgebleven gewonden te inspecteren. Ik citeer opnieuw uit het NIOD-rapport:⁷⁹

‘Na het incident met de ‘zogenaamde gewonden’ tijdens het konvoi van 12 juli was de argwaan van de VRS nog meer gestegen. Schmitz en Franken hadden daarom besloten om zelf aan te bieden dat de achtergebleven gewonden door de VRS geïnspecteerd mochten worden.’

De vaststelling van de rechtbank dat de Bosnische Serven de compound hebben gerespecteerd en ook na de val ongemoeid hebben gelaten,⁸⁰ is derhalve juist. Het oordeel van de Beklagkamer is dat niet. De twee inspecties door de Bosnische Serven zijn geschied met toestemming, en zelfs op uitnodiging van Dutchbat.

37. In verband met het voorgaande wijs ik nog op de bevindingen van Faber. Ik citeer hem:⁸¹

‘Op de compound regelt Dutchbat geheel zelfstandig de evacuatie. De Serviërs laten zich daar niet zien.’

38. Ook Rutten was glashelder in zijn verklaring ten overstaan van de Parlementaire Enquêtecommissie. Ik citeer:⁸²

‘Op de compound zelf zijn geen soldaten aanwezig geweest, anders dan degenen die onder begeleiding van de majoor Franken een ronde op de compound maakten. Dat waren leidinggevend van het Bosnisch-Servische leger.’

⁷⁷ Samenvatting NIOD-rapport, p. 327; NIOD-rapport, p. 2766; zie voor de vermelding van de datum Samenvatting NIOD-rapport, p. 326 en NIOD-rapport, p. 2638.

⁷⁸ NIOD-rapport, p. 2714.

⁷⁹ NIOD-rapport, p. 2766.

⁸⁰ Vonnis 16 juli 2014, rechtsoverweging 4.160.

⁸¹ M.J. Faber, Srebrenica, De genocide die niet werd voorkomen, p. 75.

⁸² Parlementaire enquête, verhoren, TK, vergaderjaar 2002-2003, 28 506, nr. 5, p. 50.

39. Voorts heeft Franken enigszins geagiteerd bevestigd dat de Bosnische Serven de compound niet hebben betreden.⁸³

*'Mevrouw **De Vries**: Dus u weet ook niet of de Bosnische Serviërs misdaden op de compound hebben gepleegd?*

*De heer **Franken**: U roept steeds "op de compound". Nogmaals, de Bosnische Serviërs zijn niet op de base, niet op de compound geweest. Dus ik weet zeker dat de Serviërs daar geen misdaden begaan hebben.'*

40. Verder heeft ook Karremans bevestigd dat de Bosnische Serven slechts twee maal de compound hebben betreden, zulks in overleg met Dutchbat.⁸⁴

41. Het voorgaande wordt ook bevestigd door Faber. Ik citeer hem:⁸⁵

'Dat Dutchbat hier onder druk van de omstandigheden handelde, laat onverlet dat de Serviërs niet zelf, al dan niet met toestemming van Dutchbat, de compound betraden om de vluchtelingen te verwijderen. Zij lieten het over aan Dutchbat. Zelf stonden de Serviërs bij de hoofdpoort te wachten om de vrouwen te deporteren en de mannen te vermoorden.'

42. In het licht van het voorgaande is de conclusie van de Staat⁸⁶ onjuist. Dutchbat had (ook) binnen de compound rechtsmacht in de zin van het EVRM en het IVBPR.

43. Ik wijs verder op het feit dat het volgens de Hoge Raad bij de rechtsmacht gaat om de bevoegdheid om rechtsmacht uit te oefenen, waarop een beperking mogelijk is indien er sprake is van feitelijke onmogelijkheid om de rechtsmacht uit te oefenen.⁸⁷ De stellingen van de Staat geven nog niet het begin van een aanleiding om af te wijken van het oordeel van de Hoge Raad in de zaken Mustafić en Nuhanović dat de Staat via Dutchbat rechtsmacht heeft uitgeoefend in Srebrenica en op de compound.⁸⁸ Van de uitzondering vanwege de feitelijke

⁸³ Parlementaire enquête, verhoren, TK, vergaderjaar 2002-2003, 28 506, nr. 5, p 75.

⁸⁴ Parlementaire enquête, verhoren, TK, vergaderjaar 2002-2003, 28 506, nr. 5, p. 330.

⁸⁵ M.J. Faber, Srebrenica, De genocide die niet werd voorkomen, p. 81.

⁸⁶ Memorie van grieven Staat, nr. 4.2.13.

⁸⁷ HR 6 september 2013, Staat/Mustafić en Nuhanović, rechtsoverweging 3.17.3.

⁸⁸ HR 6 september 2013, Staat/Mustafić en Nuhanović, r.o. 3.16 tot en met 3.17.3.

onmogelijkheid om rechtsmacht uit te oefenen is volgens de Hoge Raad na de val geen sprake geweest. De rechtbank is in deze zaak dan ook terecht tot een vergelijkbaar oordeel gekomen ten aanzien van de rechtsmacht op de compound. Dit laat overigens onverlet dat de rechtbank daarbij feitelijk heeft miskend dat rechtsmacht ook op een groter gebied werd uitgeoefend.⁸⁹

44. In dat verband wijs ik nog op het volgende. Een enkele officier van Dutchbat bleek eigenhandig in staat om de deportatie – buiten de compound, binnen de mini *safe area* – anderhalf uur stil te leggen.⁹⁰ Dat gebeurde enkel doordat deze officier verbaal zijn ongenoegen kenbaar maakte ten aanzien van de wijze waarop de mannen en jongens van de rest van de bevolking werden gescheiden. Ik onderstreep nogmaals dat de Bosnische Serven er veel aan was gelegen om niet in een militaire confrontatie met Dutchbat te belanden. Dat zou namelijk uiteindelijk hun ondergang hebben betekend.
45. Bij het voorgaande dient goed voor ogen te worden gehouden dat Dutchbat op de compound gezag over de vluchtelingen heeft uitgeoefend. De vluchtelingen werden door Dutchbat gedwongen te vertrekken, terwijl in voorkomend geval Dutchbat ongevraagd behulpzaam was bij het scheiden van mannen en jongens van de rest van de bevolking en zelfs overging tot het fouilleren van de bevolking en het in beslag nemen van voorwerpen die als wapen konden worden gebruikt. Ik citeer Faber:⁹¹

‘Op de compound regelt Dutchbat geheel zelfstandig de evacuatie. De Serviërs laten zich daar niet zien. (...) Bij de poort hebben gewapende Dutchbat-soldaten een checkpoint ingericht. De soldaten roepen tegen de vluchtelingen, bij het verlaten van de loods, dat zij hun zakken moeten legen. Elk scherp voorwerp moet worden afgegeven en in een mand worden gegooid. Zakmessen, stukjes draad en nagelschaartjes vullen weldra de mand. De soldaten fouilleren de vluchtelingen aler zij worden overgedragen aan de Serviërs.’

46. De Staat heeft overigens steeds bij hoog en bij laag volgehouden dat door Dutchbat nooit zou zijn meegewerkt aan het scheiden van mannen en vrouwen. Zo stelde de Staat bij pleidooi in eerste aanleg nog:⁹²

⁸⁹ Memorie van grieven Fejzić c.s. en de Stichting, grief 18.

⁹⁰ NIOD-rapport, p. 2740.

⁹¹ M.J. Faber, Srebrenica, De genocide die niet werd voorkomen, p. 75.

⁹² Pleitnota Staat, zitting 7 april 2014, nr. 5.11.

'Dat Dutchbat actief zou hebben meegewerkt aan de scheiding van mannen en vrouwen is absoluut onjuist.'

Recent kwam nog in een interview met een voormalig Dutchbatter aan de orde dat wel degelijk actief is meegewerkt aan de scheiding van mannen en vrouwen. Zij verklaarde:⁹³

'Dat er altijd gezegd wordt, wij hebben ze gescheiden. Dat is feitelijk ook zo. Ik heb mannen en vrouwen uit elkaar staan halen.'

47. Bij dit alles blijkt dat de Staat het mechanisme van de militaire VN-missie heeft ondermijnd. Wanneer elke keer wordt gevluht als er mogelijk gevaar dreigt en wordt toegegeven aan dreigementen, is dat in feite een vrijbrief voor de aanvallende partij om door te gaan. Dat was uiteindelijk ook de reden voor de VN om de *blocking positions* te bevelen en aldus Dutchbat een streep in het zand te laten trekken.⁹⁴ In plaats van daaraan gehoor te geven, heeft Dutchbat op instructie van de Staat wederom de eigen veiligheid absolute prioriteit gegeven. De Staat heeft destijds klaarblijkelijk gedacht dat het mogelijk zou zijn om een militaire missie uit te voeren zonder enig risico te nemen. Dat kan niet en dat is ook gebleken. De Bosnische Serven hebben Dutchbat niets gedaan, maar de prijs daarvoor is geweest dat de Bosnische Serven genocide hebben kunnen plegen.

Deportatie van bevolking uit Srebrenica

48. In de inleiding van dit pleidooi is al aan de orde gesteld dat de Staat het initiatief heeft genomen tot de 'evacuatie' van de bevolking. Voor de niet meelezende toehoorder: het woord 'evacuatie' staat in de pleitnota tussen aanhalingstekens, nu het feitelijk is gegaan om een deportatie.
49. Bij grieven is uiteengezet dat de VN-bevelen aan Dutchbat waren gericht op de bescherming van de bevolking ter plaatse en op de verdediging. Met geen woord is in de VN-bevelen gerept over een evacuatie. Vanuit de Staat is de instructie tot evacuatie gegeven en Karremans is die evacuatie vervolgens met Mladić overeengekomen in de avond van 11 juli 1995. Zelfs in de verslaglegging aan de VN van de volgende dag is niets over de

⁹³ NOS 20.00 uur journaal, 26 juni 2015, interview met L. Beukeboom-deJong, http://www.npo.nl/nos-journaal/26-06-2015/POW_00942062 (17:48-17:55 min.); Akte houdende depot beeldmateriaal, beeldfragment 5.

⁹⁴ Memorie van grieven Fejzić c.s. en de Stichting, zie met name nrs. 99 tot en met 102 en 293.

voorgenomen evacuatie gerapporteerd.⁹⁵ De Staat heeft het in deze procedure – en overigens ook daarbuiten – altijd doen voorkomen alsof de wereld Dutchbat opnieuw in de steek liet door geen bussen voor de evacuatie te sturen en dat Dutchbat werd verrast door het feit dat de Bosnische Serven de evacuatie ter hand namen.⁹⁶ In werkelijkheid lag de situatie dus anders, zoals ook een recente reconstructie door de Groene Amsterdammer uitwees:⁹⁷

'Het besluit om de na de val van Srebrenica de vluchtelingen te evacueren en dan Dutchbat terug te trekken is genomen in overleg met de Nederlandse regering, en niet, zoals tot nu toe werd verondersteld, door de VN-top. De VN hebben zich, niet zonder de nodige druk van Nederland, pas veel later achter deze beslissing geschaard.'

Dat de VN geen bussen stuurde mag dus geen verbazing wekken. De VN wist op dat moment immers niet van de evacuatieplannen af.

50. De volgende vraag die moet worden beantwoord is: was het gerechtvaardigd dat door Dutchbat aan de 'evacuatie' werd meegewerkt. Die vraag is in feite beantwoord door het ICTY, dat gemotiveerd oordeelde dat de evacuatie niet werd gerechtvaardigd door de omstandigheden ter plekke. Dat oordeel is onverenigbaar met de stelling van de Staat dat sprake zou zijn geweest van een dringend noodzakelijke evacuatie van vrouwen en kinderen.⁹⁸
51. Het wegvoeren van de vluchtelingen – en niet alleen de mannen - is aan te merken als een misdaad tegen de menselijkheid. Dat was ook het oordeel van het ICTY in de zaak Krstić,⁹⁹ waar uitvoerig is onderbouwd dat de Geneefse conventies de bevolking beschermen tegen gedwongen verplaatsing¹⁰⁰ en dat het wegvoeren van de bevolking op grond van de Geneefse conventies een misdaad tegen de menselijkheid is.¹⁰¹ Het ICTY had daarbij het oog op het wegvoeren van de gehele bevolking van de *safe area* vanaf 12 juli 1995 en niet

⁹⁵ Memorie van grieven, nrs. 150 tot en met 159.

⁹⁶ Pleitnota Staat eerste aanleg, pleidooi 7 april 2014, nr. 4.4

⁹⁷ R. Dulmers en C. Thomas, 'De val van Srebrenica, een reconstructie. Wie gaf het bevel?', De Groene Amsterdammer, 14 mei 2015, p. 30.

⁹⁸ Memorie van grieven Staat, nr. 4.4.19.

⁹⁹ ICTY, 2 april 2001, case No.: IT-98-33-T.

¹⁰⁰ ICTY, 2 april 2001, case No.: IT-98-33-T, r.o. 522.

¹⁰¹ ICTY, 2 april 2001, case No.: IT-98-33-T, r.o. 523.

slechts op de groep mannen en jongens op 13 juli 1995, zoals de rechtbank heeft overwogen.¹⁰² Een gedwongen verplaatsing is slechts toegestaan als de veiligheid van de bevolking of dwingende militaire redenen dat eisen, terwijl de bevolking terug naar hun huizen moet worden overgebracht zodra de vijandelijkheden zijn opgehouden in het gebied.¹⁰³ Het ICTY concludeerde dat aan al deze voorwaarden niet was voldaan¹⁰⁴ en stelde vast dat de bevolking van de *safe area* Srebrenica werd gedwongen te vertrekken.¹⁰⁵ Het ICTY overwoog met zoveel woorden dat de dwang bij een gedwongen verplaatsing niet noodzakelijk fysieke dwang inhoudt. Er kan bijvoorbeeld ook sprake zijn van het uitoefenen van druk, door angst voor geweld of het gebruik maken van de omstandigheden.¹⁰⁶ Het ICTY heeft ten aanzien van de door de Bosnische Serven uitgeoefende dwang geconcludeerd dat daarvan sprake is geweest.¹⁰⁷ Ik citeer de belangrijkste overwegingen uit de uitspraak van het ICTY:

'525. (...) The Srebrenica citizens who had gathered in Potočari were not returned to their homes as soon as hostilities in the area in question had ceased. In fact, active hostilities in Srebrenica town itself and to the south of the enclave had already ceased by the time people were bussed out of Potočari. Security of the civilian population can thus not be presented as the reason justifying the transfer.'

527. In this case no military threat was present following the taking of Srebrenica. The atmosphere of terror in which the evacuation was conducted proves, conversely, that the transfer was carried out in furtherance of a well organised policy whose purpose was to expel the Bosnian Muslim population from the enclave. The evacuation was itself the goal and neither the protection of the civilians nor imperative military necessity justified the action.'

52. In het licht van het voorgaande is de overweging van de rechtbank met betrekking tot het in veiligheid brengen van de overige vluchtelingen onjuist.¹⁰⁸ Het ICTY heeft geoordeeld dat de veiligheid van vluchtelingen (of een militaire noodzaak) het vertrek uit het gebied niet

¹⁰² Vonnis 16 juli 2014, r.o. 4.312.

¹⁰³ ICTY, 2 april 2001, case No.: IT-98-33-T, r.o. 524.

¹⁰⁴ ICTY, 2 april 2001, case No.: IT-98-33-T, r.o. 525 tot en met 527.

¹⁰⁵ ICTY, 2 april 2001, case No.: IT-98-33-T, r.o. 528.

¹⁰⁶ ICTY, 2 april 2001, case No.: IT-98-33-T, r.o. 529.

¹⁰⁷ ICTY, 2 april 2001, case No.: IT-98-33-T, r.o. 530.

¹⁰⁸ Bestreden vonnis, rechtsoverweging 4.294.

rechtvaardigde. Dit vormde voor het ICTY – in het geval van Krstić – mede aanleiding om Krstić tot 35 jaar gevangenisstraf te veroordelen. Diezelfde feiten hadden in de onderhavige procedure niet tot het oordeel van de rechtbank mogen leiden dat het wegvoeren van de bevolking was gerechtvaardigd. Het in stand houden van deze motivering van de rechtbank brengt met zich mee dat wordt gemeten met twee maten.

53. De 'evacuatie' is door Nederland geïnitieerd, in strijd met de VN-bevelen. Het scheiden van de mannen en jongens van de vrouwen door Dutchbat en de daaropvolgende deportatie hebben de genocide gefaciliteerd. De mannen en jongens zijn door het handelen van Dutchbat in de handen van hun moordenaars gebracht, zonder dat de Bosnische Serven daar moeite voor hebben moeten doen.

Wetenschap van naderende genocide.

54. Bij dit uitgangspunt dat voor de evacuatie geen noodzaak of rechtvaardiging bestond, kom ik op de volgende vraag. Wist Dutchbat dat de mannen en jongens die werden gedeporteerd – eerst vanuit de mini *safe area* en later vanuit de compound – het risico liepen om te worden gedood of onmenselijk te worden behandeld?
55. Deze vraag is onder andere in grief 32 beantwoord. Alvorens daar nader op in te gaan, roep ik in herinnering dat van de mannen en jongens die hun toevlucht hadden gezocht tot Dutchbat en telkens van Dutchbat te horen kregen dat zij veilig zouden zijn en zouden worden beschermd, vrijwel niemand het heeft overleefd. Wie zelf vluchtte, maakte achteraf gezien een reële kans om te overleven. De circa 2.000 mannen en jongens daarentegen die hun toevlucht zochten bij Dutchbat, het bewapende VN-bataljon dat naar de *safe area* was gestuurd om de bevolking te beschermen, zijn vrijwel allemaal vermoord.
56. Karremans sprak al op 4 juni 1995 de volgende vrees uit:¹⁰⁹

'I am strongly convinced that the BSA will proceed their offensive operations with only one objective: the JADAR valley.

In that case, SSP [Swedish Shelter Project, toevoeging advocaten] will be lost and about 3.000 refugees either killed or expelled towards Srebrenica town.'

¹⁰⁹ Karremans, t.a.p., p.312 tot en met 321 (bijlagen 24 en 25).

Ik merk verder op dat de vlucht door de bossen van tussen de 10.000 en 15.000 mannen in de nacht van 11 op 12 juli 1995¹¹⁰ moet worden verklaard vanuit de wetenschap van de dreigende genocide. De instructie van Dutchbat aan de betreffende groep mannen om de bossen in te vluchten dient ook in dat kader te worden begrepen. Het NIOD oordeelde over het motief voor de vlucht door de bossen:¹¹¹

‘Verklaringen op dit punt zijn eensluidend: men meende dat het de enige kans was om te overleven. ‘Als we in de handen van de četniks waren gevallen, waren we meteen dood geweest. De tocht gaf ons nog een kans. We wisten wat ons te wachten stond als zij ons te pakken zouden krijgen.’

57. Ook in de ministerraad van 11 juli 1995 kwam volgens het NIOD-rapport de angst voor de moord op de mannen aan de orde.¹¹² Ik citeer uit die notulen:¹¹³

‘Minister Van Mierlo is bezorgd over de berichten dat alleen vrouwen en kinderen zouden mogen vertrekken. Voor de mannen moet dan het ergste worden gevreesd.

(...)

Minister Voorhoeve antwoordt dat de grootste vrees is dat alle mannelijke Bosnische moslims zullen worden vermoord.

Ik merk op dat in het voorgaande citaat er concrete vrees voor het vermoorden van de mannen in de ministerraad is uitgesproken. De vrees werd ingegeven doordat alleen vrouwen en kinderen mochten vertrekken. Die omstandigheden waren bekend, hetgeen daadwerkelijk leidde tot de beschreven vermoedens. Bij die stand van zaken had de Staat moeten acteren door te controleren of ook daadwerkelijk de benodigde bescherming door Dutchbat werd geboden. Overigens is in de ministerraad ook nog eens bevestigd dat de veiligheid van Dutchbat de hoogste prioriteit had.

58. In een op 11 juli 1995 op televisie uitgezonden interview verklaarde Voorhoeve dat het ging om *‘40.000 moslims in doodsnood’*.¹¹⁴ Bij een dergelijke constatering had het op de weg van

¹¹⁰ NIOD-rapport, p. 2480.

¹¹¹ NIOD-rapport, p. 2478 en 2479.

¹¹² NIOD-rapport, p. 2298.

¹¹³ Akte houdende depot beeldmateriaal, beeldfragment 4A.

¹¹⁴ Interview gedeeltelijk herhaald in uitzending Netwerk, 27 maart 2002, vanaf 15:21 min.; Akte houdende depot beeldmateriaal, beeldfragment 4B.

de Staat gelegen om de effectieve controle, die hij ook op dat moment had en uitoefende, aan te wenden om het er toe te leiden dat Dutchbat de vluchtelingen zou beschermen en vervolgens toe te zien op de uitvoering daarvan en niet zou meewerken aan het scheiden van de mannen van de vrouwen.

59. Ook indien de rechtbank terecht zou hebben geoordeeld dat niet reeds voor de val wetenschap van het *serious risk* op genocide bestond, geldt dat deze wetenschap op een eerder moment bij Dutchbat aanwezig was dan dat de rechtbank heeft vastgesteld. Reeds in de middag van 11 juli 1995 doorzag Voorhoeve immers de bedoelingen van de Bosnische Serven. Het NIOD-rapport daarover:¹¹⁵

'Dat leidde tot het besef dat de VRS echt de enclave in zijn geheel wilde innemen, en dat de operaties zich niet langer tot het zuidelijk deel van de enclave dienden te beperken. Voorhoeve kwam tot de conclusie dat de 'Serven bloed in de ogen' hadden.'

En:¹¹⁶

'Karremans had de vrijheid naar eigen inzicht te handelen. Dat was essentieel gebleken om verlies van levens te voorkomen, en duidelijk werd ook dat dit in gesprekken met Karremans steeds als hoogste prioriteit was gesteld.'

Voor de goede orde: hier wordt het verlies aan levens bij Dutchbat bedoeld. Desalniettemin zou in de ochtend van 12 juli 1995 de instructie van Voorhoeve aan Dutchbat worden overgebracht dat niet mocht worden meegewerkt aan het scheiden van de mannen van de rest van de bevolking, omdat daaraan *'heel grote risico's waren verbonden'*.¹¹⁷ Hiermee kan slechts zijn bedoeld het *serious risk* op genocide.

60. De gebeurtenissen die vanaf de aanval op 6 juli 1995 hebben plaatsgevonden – zoals die in de processtukken van de zijde van de Moeders zijn toegelicht - leiden reeds onafhankelijk van het voorgaande, maar ook in samenhang daarmee, tot de conclusie dat wetenschap van een *serious risk* op genocide bestond. Ik wijs er daarbij op dat de minister van Defensie maanden na de val – toen bekendheid bestond met de in het debriefingsrapport beschreven

¹¹⁵ NIOD-rapport, p. 2296-2297.

¹¹⁶ NIOD-rapport, p. 2298.

¹¹⁷ Tweede Kamer, vergaderjaar 2002-2003, 28 506, nr. 5, p. 629.

oorlogsmisdaden – aan de Tweede Kamer heeft verklaard dat de regering steeds goed op de hoogte was geweest van de toestand in Srebrenica.¹¹⁸ De Staat was derhalve bekend met de door de Moeders beschreven oorlogsmisdaden.

61. Luitenant Rutten heeft ten overstaan van de parlementaire enquêtecommissie verklaard over de wetenschap van het *serious risk* op genocide, reeds voor de val:¹¹⁹

‘Steeds is er sprake geweest van het systematisch oprollen van Moslimlocaties door de Serven. Dat gebeurde vanuit militair oogpunt, maar ook met het oog op de burgerbevolking. Daar bedoel ik mee dat steeds werd geprobeerd om de mannen onschadelijk te maken, in ieder geval in kampen te verzamelen. Dat beeld hebbend en zelf in zo’n situatie terecht komend (...) kon je wel nagaan dat er jacht zou worden gemaakt op de mannen.’

62. Rutten verklaarde verder ten aanzien van de bij Dutchbat levende vermoedens over genocide, naar aanleiding van hetgeen gebeurde in de nachten in de mini *safe area*:¹²⁰

‘Ik vraag mij af hoeveel signalen je nog méér moet hebben om te concluderen dat dit niet veel goeds voorstelt. Met de achtergrond van de kennis die je hiervan mag en moet hebben om als leidinggevende je rol te kunnen spelen, ben je bijna verplicht om dan conclusies te trekken.’

63. Ik merk op dat Rutten zijn waarnemingen en conclusies heeft gedeeld met de bataljonsleiding. De bataljonsleiding heeft naar aanleiding daarvan geen actie ondernomen en niets aan de VN gemeld. Rutten vervolgde in zijn verklaring:¹²¹

‘De kern van mijn argumentatie was dat er nu daadwerkelijk mensen werden afgemaakt en dat hij met zijn actie – het samenstellen van groepen om bussen te vullen en het begeleiden daarvan – geen goed beeld afgaf. Ik had bij die blokkade wat foto’s gemaakt.’

64. De conclusie van Rutten is helder en wordt door de Moeders gedeeld. Ik citeer opnieuw Rutten:¹²²

¹¹⁸ Tweede Kamer, vergaderjaar 1995-1996, 22 181, nr 134, p. 25, als besproken onder Memorie van grieven, nr. 389.

¹¹⁹ Parlementaire enquête, verhoren, p. 45, TK, vergaderjaar 2002-2003, 28 506, nr. 5.

¹²⁰ Parlementaire enquête, verhoren, p. 45, TK, vergaderjaar 2002-2003, 28 506, nr. 5.

¹²¹ Parlementaire enquête, verhoren, p. 48, TK, vergaderjaar 2002-2003, 28 506, nr. 5.

'(...) als je een bepaald beeld hebt van een situatie waarin een deportatie gaande is, als je een beeld hebt van hopen paspoorten, als je een beeld hebt van mensen die ondervraagd worden, van mannen die ergens anders naar toe worden gebracht, van mannen die geëxecuteerd zijn, dan mag je toch aannemen dat er kennelijk wat méér te gebeuren staat? Als je dan ziet dat in dat gebied naar de bus toe mannen in een huis worden verzameld – die middag waren er al meer dan driehonderd in die woning aanwezig – heb je toch voldoende aanleiding om te zeggen dat het niet de goede kant opgaat en dat je misschien een andere positie moet gaan kiezen, wellicht die van waarnemer? Dan moet je het die Serven zélf laten opknappen. Ze zaten daar met het wapen voor de borst op stoeltjes langs de kant van de weg. (...)'

Verder wijs ik op de verklaring die Rutten bij het ICTY heeft afgelegd.¹²³ Ook daaruit volgt de bekendheid met hetgeen stond te gebeuren en de bekendheid met het feit dat zelfs 12 en 13 jarige jongens het slachtoffer werden.

65. Niet alleen bij Rutten bestond de wetenschap van het *serious risk* op genocide. Ook plaatsvervangend commandant Franken heeft verklaard over zijn eigen wetenschap en die van Dutchbat. Franken heeft ten overstaan van het ICTY bevestigd dat is meegewerkt aan 'een geplande deportatie' in de wetenschap dat de mannen aldus aan 'their butchers' zouden worden uitgeleverd.¹²⁴
66. Uit die verklaring van Franken ten overstaan van het ICTY blijkt dat de wetenschap van de naderende massamoord eerder bestond dan dat de rechtbank heeft aangenomen. Die wetenschap bestond reeds voorafgaand aan de deportatie die in de namiddag van 12 juli 1995 door de Bosnische Serven ter hand werd genomen. De rechter van het ICTY vroeg Franken:¹²⁵

'I put this in connection with other affirmations which you said. You said – considering the history (...) of the Serb side, not directly in the area of Srebrenica but on the whole, "I

¹²² Parlementaire enquête, verhoren, p. 49, TK, vergaderjaar 2002-2003, 28 506, nr. 5.

¹²³ Akte houdende depot beeldmateriaal, beeldfragment 7.

¹²⁴ Het transcript is vindbaar op: <http://www.icty.org/x/cases/krstic/trans/en/000404it.htm>, p. 2087 regel 10 – p. 2088 regel 9.

¹²⁵ ICTY, IT-98-33:Krstic [DOC] Public Transcript of Hearing April 4th, 2000 (English, 123 Pages), p. 2086 e.v.

expected the Serb forces to start killing civilians indiscriminately.” In other words, that would be delivering the Srebrenican people to their butchers, if I put your statement with the decision to let the Serbs evacuate them.’

Franken antwoordde:

‘That is correct sir. I had those fears.’

Franken had dus reeds voorafgaand aan het moment van de deportatie de concrete verwachting dat de Bosnische Serven de mannen zouden gaan vermoorden.

67. Met de kennis waar Franken, Rutten en Voorhoeve aan refereerden, betekende het overlaten van de evacuatie aan de Bosnische Serven en het in aparte groepen afvoeren van de bevolking – waaronder de groep van mannen in de zogenaamde ‘weerbare leeftijd’ - dat een grote groep mannen en kinderen in de handen van hun moordenaars werd gebracht. Deze wetenschap is – anders dan de rechtbank veronderstelt – niet pas gaandeweg ontstaan in het licht van de gebeurtenissen in de avond van 12 juli 1995 en had ook een veel sterker karakter dan een *vermoeden*, één en ander als door de rechtbank verondersteld.¹²⁶ Ook uit de aanklacht tegen Karadžić en Mladić volgt dat de situatie rond de compound – onder de ogen van Dutchbat - reeds op 12 juli 1995 van dien aard was dat geen moslim meer bereid was ook maar een minuut langer in de enclave te blijven en sommigen zelfs uit angst zelfmoord pleegden. Ik citeer het ICTY:¹²⁷

‘Between 12 July 1995 and 13 July 1995, Bosnian Serb military personnel summarily executed Bosnian Muslim men and women at divers locations around the UN compound where they had taken refuge. The bodies of those summarily executed¹²⁸ were left in fields and buildings in the immediate vicinity of the compound. These arbitrary killings instilled such terror and panic amongst the Muslims remaining there that some of them committed suicide and all the others agreed to leave the enclave.’

¹²⁶ Bestreden vonnis, rechtsoverweging 4.247 en 4.248

¹²⁷ ICTY, case no.: IT-95-18-I, 14 november 1995, punt 14.

¹²⁸ ‘*Summarily executed*’ betekent standrechtelijk geëxecuteerd.

68. Uit de verklaringen die in eerste aanleg in het geding zijn gebracht, blijkt dat de paniek en angst vluchtelingen tot zelfmoord hebben gedreven.¹²⁹ Ook het NIOD-rapport bevestigt het feit dat velen zichzelf vanwege de omstandigheden van het leven beroofden.¹³⁰ Die omstandigheden waren voor Dutchbat kenbaar.
69. De Staat heeft in eerste aanleg de wetenschap en de hierboven gememoreerde vermoedens van Franken anders geïnterpreteerd. Ik citeer uit de pleitnota van de Staat in eerste aanleg: *'De gedachte aan massamoord kwam niet bij hem op'*.¹³¹ En: *'De bataljonsleiding wist dat het lot van de mannen onder hen, die werden gescheiden van vrouwen en kinderen, onzeker was, maar kon niet vermoeden dat dit zou uitmonden in een massamoord op deze en andere mannen (...)'*.¹³² Dit vermoeden was blijkens de verklaring van Franken ten overstaan van het ICTY wel degelijk aanwezig. Het was zijn verwachting dat de Bosnische Serven de burgers zouden vermoorden (*'I expected the Serb forces to start killing civilians indiscriminately'*). Ik verwijs u verder naar de verklaring van Rutten ten overstaan van het ICTY, die als beeldfragment 7 in het geding is gebracht. Ook daaruit spreekt de wetenschap van het *serious risk* op genocide.
70. Dat Dutchbat zich bewust was van het risico ligt overigens ook besloten in het feit dat Dutchbat vlak voor de val een aanzienlijk gedeelte van de mannelijke bevolking heeft geadviseerd naar de bossen te vluchten, in plaats van naar de compound in Potočari te gaan.¹³³
71. In het kader van de wetenschap van de naderende genocide merk ik op dat de rechtbank terecht de overwegingen van het ICTY inzake Krstić aanhaalt, waarin is overwogen:¹³⁴

'The Chamber accepts that, at the stage when the Bosnian Muslim men were divested of their identification en masse, it must have been apparent to any observer that the men were not being screened for war crimes. In the absence of personal documentation, these men could no longer be accurately identified for any purpose. Rather, the removal of their identification could only be an ominous signal of atrocities to come.'

¹²⁹ Inleidende dagvaarding, productie 8.

¹³⁰ NIOD-rapport, p. 2688; inleidende dagvaarding, nr. 249.

¹³¹ Pleitnota Staat, p. 14, punt 5.12.

¹³² Pleitnota Staat, p. 14, punt 5.12.

¹³³ Inleidende dagvaarding, nrs. 177, 178, 179, 182, 183, 186 tot en met 188.

¹³⁴ Bestreden vonnis, rechtsoverweging 4.253, onder verwijzing naar ICTY inzake Krstić, rechtsoverweging 160.

72. De conclusie van het voorgaande is dat de wetenschap bij de Staat en Dutchbat van het *serious risk* op genocide reeds voor de val bestond, althans op het moment van de val, maar hoe dan ook eerder dan het moment van de avond van 12 juli 1995.¹³⁵ Die wetenschap volgt overigens ook uit het door de Staat geheim gehouden vertrouwelijk situatierapport, waarin melding is gemaakt van grootschalige executies en de notulen van de ministerraad van 11 juli 1995.

Slot

73. Ik kom tot het slot van mijn betoog. In elk geval vanaf 9 juli 1995 heeft de Staat de instructie aan Dutchbat gegeven dat de eigen veiligheid absolute prioriteit had. Op grond van die instructie heeft Dutchbat VN-bevelen genegeerd, waaronder het bevel om de bevolking te beschermen en met alle mogelijke middelen stand te houden. Dutchbat had dientengevolge slechts oog voor de eigen veiligheid en heeft aangestuurd op de door de Staat geïnitieerde evacuatie, die niet door de omstandigheden werd gerechtvaardigd. Dutchbat had op en rond de compound steeds rechtsmacht, terwijl die compound voldoende ruimte bood om in elk geval de mannen en jongens, die het meeste gevaar liepen, te beschermen. De prioriteit nr. 1 van Dutchbat was echter de enclave zo spoedig mogelijk veilig te verlaten. Iedere confrontatie met de Bosnische Serven werd daarom vermeden. Of zoals in het logboek van Dutchbat werd opgeschreven:¹³⁶ *‘Geen weerstand, geen provocatie.’* In de wetenschap van het *serious risk* op genocide werden de mannen en jongens uitgeleverd aan hun moordenaars en werd meegewerkt aan de deportatie van de vrouwen. De grootschalige executies en de vele andere geconstateerde oorlogsmisdaden werden voor de internationale gemeenschap verborgen gehouden.

74. In de procedure zelf is de houding van de Staat intussen weinig verheffend. Relevante stukken worden achtergehouden. Daar waar toch geheime stukken boven water zijn gekomen, tonen die de onjuistheid aan van hetgeen de Staat stelt. Geheimhouding is bedoeld om goed bestuur van dit land mogelijk te maken, niet om de waarheid toe te dekken of onwaarheden te kunnen verkondigen.

75. De feiten in deze zaak spreken voor zich. De Staat tracht zijn verantwoordelijkheid te ontlopen en weigert de juridische gevolgen van de feiten te aanvaarden. Dat de regels van

¹³⁵ Bestreden vonnis, rechtsoverweging 4.247.

¹³⁶ Memorie van grieven, nr. 167.

de rechtsstaat intussen met voeten worden getreden, wordt op de koop toe genomen. Het is de overtuiging van de Moeders dat uiteindelijk recht zal worden gedaan. In min of meer vergelijkbare procedures tussen de Staat en nabestaanden van slachtoffers van oorlogsmisdaden is soms pas na vele tientallen jaren recht gedaan. Voordat het zover was, zijn deze nabestaanden – net als in deze zaak het geval is – jarenlang afgescheept met het ontkennen, bagatelliseren, juridiseren en vertragen door de Staat. Met de Moeders hoop ik dat na ruim twintig jaar nu recht zal worden gedaan. Dutchbat had de bevolking kunnen en moeten beschermen.

Advocaten

M.R. Gerritsen

S.A. van der Sluijs